

Vlaamse ambtenaren en volksvertegenwoordigers: één strijd !

De studiecommissie voor de Vervlaamsing der
Openbare Besturen in Vlaanderen, 1911-1914^(°)

LUC VANDEWEYER

Op een vergadering van het Algemeen Vlaamsch Verbond op 2 oktober 1887 in Antwerpen werd een kluchtig verhaaltje voorgelezen onder de titel *De lotgevallen van een Waalse tolbeambte*. Het stuk legde op een grappige wijze de vinger op de pijnlijke wonde: deze mensen kenden geen of onvoldoende Nederlands om naar behoren te kunnen functioneren tegenover het Vlaamse publiek in Antwerpen. De Waalse staatsdienaar kwam er uiteraard tamelijk belachelijk uit en het verhaal werd gevolgd door toejuichingen. Het publiek had de boodschap begrepen: Waalse ambtenaren hoorden in de havenstad niet thuis. Flor Peeters – boekhouder en bekend flamingant van de radicale stempel – nam daarna het woord. De oplossing die hij voorstelde was rigoureuus: *“De Vlamingen dienen eensgezind te werken om de Walen ofwel uit Vlaanderen te krijgen ofwel onze taal te doen leren.”* Dat was het doel dat de vereniging zich had gesteld. Voorzitter Gabriëls kwam daarna aan het woord en besloot zijn rede met *“Liever Hollands dan Waals”*. De weerzin tegenover de Walen die als ambtenaar in de stad op post waren, zat dus erg diep. Het ging daarbij niet alleen om het taalgebruik tegenover de burgers maar ook intern, tussen de ambtenaren zelf. Dat op deze vergadering werd verhaald hoe nu toch voor de eerste maal in de toldienst een Vlaming in het Nederlands was toegesproken naar aanleiding van de uitreiking van een medaille voor moed en zelfopoffering, illustreerde slechts hoe gering de rol was van die taal in de betrokken administratie.¹

Dat dit Vlaamsch Verbond zijn pijlen richtte op de douane als voorbeeld van wantoestanden op taalvlak, was geen toeval. Dat brengt ons bij het boeiende artikel van Harry Van Velthoven over het flamingantisme binnen de rangen van de tolbeambten in *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 58, 1999, nr. 2, pp. 67-85. Die aandacht was terecht: de beambten van Tol en Accijnzen vormden een heel

(°) Tenzij anders vermeld, zijn alle verwijzingen naar archiefstukken terug te voeren naar het dossier in Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief Raad van Vlaanderen, D81 – zie ook voetnoot 3.

1. Verslag in *De Kleine Gazet*, 16 oktober 1887.

belangrijke groep binnen het staatsapparaat en bovendien kreeg een groot deel van het publiek met hen te maken. Zijn bijdrage maakt bovendien duidelijk hoe verbeterden de taalstrijd binnen de kringen van de staatsambtenaren werd gevoerd. Er waren dus niet alleen externe drukkingsgroepen – zoals het hoger aangehaalde Vlaamsch Verbond – actief. Ook binnen het ambtenarenkorps zelf rommelde het wegens taalredenen.

De flaminganten onder de ambtenaren wilden een volkomen vernederlandsing van de staatsdiensten op Vlaamse bodem. Het Tweede Kongres der Vlaamsche Staatsbedienden gooide op 8 oktober 1911 het onderwerp op tafel in de vorm van niet mis te verstane besluiten. Van Velthoven vond die besluiten van historische betekenis en publiceerde ze integraal in bijlage bij zijn artikel (pp. 84-85).²

Over de opvolging die de ambtenaren aan deze congresbesluiten poogden te geven handelt dit artikel.

Het Tweede Kongres van Vlaamse Staatsambtenaren

Opmerkelijk is immers dat die besluiten in de vorm werden gegoten van een wettekst. Ze waren ook uitdrukkelijk bedoeld om ooit wet te worden. Alle artikelen wezen in één richting: de volledige inwendige vernederlandsing van de staatsdiensten op Vlaamse bodem. Zonder grondige kennis van het Nederlands mocht er geen plaats meer zijn in Vlaanderen voor kandidaat-ambtenaren. Maar ook niet in Brussel waar de centrale diensten, de zogenaamde middenbesturen, van de ministeries gevestigd waren. Het eisenpakket legde immers tweetaligheid op als minimum aan elke ambtenaar van de middenbesturen van wie het werkkterrein ergens Vlaamse gemeenten omvatte. Dat standpunt betekende dat een uitsluitend Nederlandstalige kandidaat ambtenaar kon worden in Vlaanderen. Frans kennen mocht uiteraard maar het was geen vereiste meer. Wie in Brussel wilde functioneren, moest haast per definitie tweetalig zijn. Wie enkel Frans kende, zag zijn terrein beperkt tot Wallonië.

Dit was weinig minder dan revolutionair. Dit eisenpakket brak radicaal met de al sinds 1830 in zwang zijnde geplogenheid dat het Frans absoluut noodzakelijk was voor een vlotte interne werking van de diensten. Elke dienaar van de staat, zelfs in een uitsluitend Nederlandstalig gebied, had zich daarnaar te schikken. Nu was er dus een groep die deze traditie verwierp. De taal van Molière werd in 1911 door de flamingantische ambtenaren uitdrukkelijk niet meer als een vanzelfsprekendheid aangezien, ook niet als interne diensttaal. Ze waren de weg ingeslagen

2. *Verhandelingen van het Tweede Kongres der Vlaamsche Staatsbedienden te Gent 't jaar 1911*, Gent, s.d. Waarschijnlijk pas verspreid eind 1911 of begin 1912.

naar de eentaligheid van Vlaanderen. Het Frans werd teruggedrongen naar de Waalse gebieden en in Brussel moest men het Nederlands als gelijke aanvaarden. Het was een regelrechte oorlogsverklaring aan de Franstalige collega's en aan de overgrote meerderheid van de oversten – met op het hoogste niveau de ministers zelf.

Een dergelijk verregaand eisenpakket kon enkel door middel van wetgeving ingevoerd worden. Dat kon alleen als een politieke meerderheid in het parlement zich daar achter wilde scharen. Die meerderheid was er niet, ze moest nog gevormd worden. Gemakkelijk zou dat niet zijn. Sinds 1904 was de taalwetgeving immers zo goed als stilgevallen. Maar de campagne rond de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit in de jaren voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog toonde aan dat het flamingantisme sterk stond en in staat was om massa's in beweging te brengen. De flamingantische ambtenaren rekenden op de sterk gegroeide mobilisatiekracht van de bredere Vlaamse beweging. Maar de directe hulp van welwillende parlementsleden in de Kamer van Volksvertegenwoordigers was al evenzeer noodzakelijk.

Daarom besliste het congres dat er een commissie moest samengesteld worden om werk te maken van de zo vurig gewenste taalwet. In principe werden alle Vlaamse volksvertegenwoordigers uitgenodigd tot medewerking. Gezamenlijk met een aantal ambtenaren zouden ze de besluiten van het congres bestuderen en verder uitwerken. Het resultaat van dat overleg kon dan als wetsvoorstel ingediend worden in de Kamer.

Vraag is dan: heeft deze gemengde commissie van parlementsleden en ambtenaren ooit gefunctioneerd en wat waren desgevallend de resultaten van deze op dat ogenblik nog ongebruikelijke manier van politiek bedrijven. In de wetenschappelijke literatuur zijn geen sporen te vinden. Er is evenwel een klein archiefje van de studiecmissie bewaard gebleven. Enkele maanden voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd het dossier overgedragen aan Karel Reinhard. De man werd activist en het pakket documenten werd blijkbaar beschikbaar gehouden als achtergrondinformatie bij de pogingen van de activisten om de interne vernederlandsing van de staatsdiensten door te drukken met de hulp van de bezetter. Het dossier geraakte zo in het archief van de Raad van Vlaanderen en belandde uiteindelijk in het Algemeen Rijksarchief in Brussel.³

Maar aan deze congresbesluiten gaat een geschiedenis vooraf. De ontevredenheid over het niet-regelen van de interne diensttaal in de wet van 1878 bestond immers al lang.

3. Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief Raad van Vlaanderen; dit dossier is een onderdeel van de documenten die vallen onder het nummer D81.

Een taalwet maken voor de Vlaamse ambtenaren

Het taalgebruik binnen de administratie was een oud zeer en het was zeker niet aan de aandacht van de Vlaamse beweging ontsnapt. Het staatsapparaat was onderworpen aan een taalwet – die van 1878 – maar die bood slechts enige bescherming voor de Fransonkundige burgers in Vlaanderen. Het Vlaamse publiek had recht op tweetalige mededelingen en, wanneer het in contact kwam met staatsambtenaren – via briefwisseling of aan het loket – mocht het eveneens rekenen op een antwoord in de eigen taal. Er was dus enkel een verplichting op het gebruik van Nederlands wat betreft de communicatie naar buiten toe. Binnen het staatsapparaat bleef het Frans de absolute dominantie behouden.⁴

De parlamentsleden die de wet van 1878 hadden bewerkstelligd, wisten zelf maar al te goed hoe zwak en onvolmaakt deze taalwet wel was, maar ze waren er van overtuigd dat strengere bepalingen op dat ogenblik niet haalbaar waren. Dat de wet niets zei over de inwendige diensttaal werd aangezien als een van de ernstigste tekortkomingen. De optimisten vonden dat er in betere tijden een betere wet kon doorgedrukt worden. Daar zijn sporen van. Op de bestuursvergadering van de Nederduitsche Bond op 15 december 1890 deelde Edward Coremans mee dat hij volgend jaar een wetsvoorstel wilde indienen “*tot vervlaamsing der openbare besturen*” zoals hij dat noemde.⁵ De Nederduitsche Bond was in die tijd de voorhoede van de Vlaamse beweging en haar parlamentsleden – van wie Coremans het boegbeeld was – waren de belangrijkste flaminganten in het halfrond. Ook de wet van 1878 was aan hun actie te danken. Maar daarna gleden de jaren voorbij en ervoeren de Vlaamsgezinden dat de bepalingen van de bestaande taalwet aanscherpen heel moeilijk te realiseren was.

De jaren werden decennia en er veranderde niets aan de wet. Maar het land veranderde ondertussen wel. In 1893 werd het algemeen meervoudig stemrecht voor mannen ingevoerd. En dan was er in 1898 de gelijkheidswet. Die schakelde Frans en Nederlands principieel op gelijke voet in de wetgeving. Tegelijkertijd expandeerde het overheidsapparaat en namen de ambtenaren die het Nederlands beter beheersten dan het Frans in aantal toe. De geleidelijke vernederlandsing van het onderwijs en de lagere besturen liet zich voelen. En ook het Vlaamse publiek werd mondiger. Daardoor groeide het ongenoegen aan flamingantische kant over de geplogenheden in de lokalen die verscholen lagen achter de loketten van de

4. Over de taalverhoudingen in de staatsadministratie: H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk-Heule, 1982, meer bepaald pp. 90-91, 93.

5. Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC), Nederduitsche Bond, B 714: Verslag bestuursvergadering, 15 december 1890.

staatsdiensten. Het kon niet anders of ook binnen het staatsapparaat moest de eis groeien voor de gelijkwaardigheid van de talen, niet alleen in rechte maar ook in feite.

Maar binnen de burelen van de staatsdiensten was er van gelijkwaardigheid geen sprake. De geest van de gelijkheidswet was voor vele francofonen onverteerbaar. De ambtenaar die – zelfs na de gelijkheidswet – ook intern Nederlands wilde gebruiken, kon rekenen op onaangenaamheden vanwege collega's en chefs, op disciplinaire maatregelen en op nadelige gevolgen voor de eigen carrière. Dergelijke feiten bleven uiteraard niet binnenskamers en er verschenen aanklachten in de flamingantische pers. De francofone agressie stemde de Vlaamsgezinden bitter. Zo bitter dat het strijdblad *In Vlaanderen, Vlaamsch* in het nummer van 15 mei 1904 schreef dat de Vlamingen moesten beseffen “*dat de onverzoenlijke vijanden van hun ras zetelen in de kantoren van de door hen vetbetaalde ambtenaren.*”⁶ Die moesten daar weg. Vandaar dat de roep om een nieuwe taalwet, die het taalgebruik **binnen** het staatsapparaat zou regelen, hoe langer hoe krachtiger werd.

Het hoger aangehaalde initiatief van Edward Coremans uit 1890 was blijkbaar een dood spoor, want in het archief van de Nederduitsche Bond vonden we geen verdere aanwijzingen. Maar in kringen van de ambtenaren zelf wel, al zijn we dan weer vele jaren verder. Dan komen we terecht bij de vrijzinnige Brusselse flamingant en ambtenaar Lodewijk De Raet. Hij werkte als statisticus op het ministerie dat bevoegd was voor arbeid en sociale voorzorg. De man is terecht bekend wegens zijn baanbrekend werk ten bate van de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit en zijn studies over de sociaal-economische achtergronden van het nationaliteitsvraagstuk in België. Maar hij had ook oog voor de toestanden in de ambtenarij, zijn eigen werkkring. En over dat aspect van zijn bedrijvigheid is veel minder bekend. Wel weet de historiografie dat hij de auteur was van een flamingantisch manifest dat aan de nieuwe koning Albert I was gericht.

Albert werd koning in december 1909. Hij sprak tijdens zijn eedaflegging Nederlands en ook later toonde hij enige openheid voor die taal. Dat stemde de Vlaamsgezinden gelukkig. Het was de aanleiding om een comité te vormen, gesteund door achttien Vlaamsgezinde verenigingen, onder voorzitterschap van Max Rooses. Dat comité wilde de nieuwe koning wijzen op de taalsituatie in Vlaanderen en hem het programma van de Vlaamse beweging uit de doeken doen. Dit “*adres*” werd aan de koning aangeboden als een hulde maar ook als “*programma der Vlamingen.*” Het werd als een gedrukte brochure op 20.000 exempla-

6. Meer bepaald in nr. 7 van de eerste jaargang van het om de veertien dagen verschijnende *In Vlaanderen, Vlaamsch! Vlaamsch- en Volksgezind Strijdblad*. Het blad stelde in dit artikel de uitvoerende macht voor als een stelselmatige verfranser en de wetgevende macht liet dit oogluikend toe.

ren verspreid onder de titel *De Vlaming onder de nieuwe regering*. De commissie patroneerde de tekst, maar ze was geschreven door Lodewijk De Raet.⁷

In de brochure was er ruim aandacht voor 's lands administratie. Er werd gewezen op *"talrijke en ergerlijke ongelijkheden en rechtsmiskenningen."* De wet van 1878 zei ook niets betreffende het taalgebruik tussen de ambtenaren onderling en dit noemde de brochure van *"kapitaal belang"*. Om daaraan tegemoet te komen werd er *"eene ambtenaarswet"* geëist.⁸

Bekijken we even wat de brochure concreet vroeg voor de staatsdiensten:

"1. Dat de taal van het innerlijk bestuur in Vlaams-België het Nederlands, in Waals-België het Frans zij; dat in het middenbestuur de twee talen op gelijke voet zouden staan;

2. dat bij de aanwerving van beambten en ambtenaars voor Vlaams-België een grondige kennis van het Nederlands zou geëist worden, evenals in het Walenland van het Frans; voor het Middenbestuur zou een grondige kennis van beide landstalen opgelegd worden;

3. dat al de bevorderingsexamens, die vooral betrekking hebben op dienstzaken, in Vlaams-België zouden afgelegd worden in het Nederlands; in het Walenland, in het Frans, en in het Middenbestuur, naar keuze van de beambte, in het Nederlands of in het Frans;

4. dat al de uitgaven en drukwerken, voor het publiek of voor de inwendige dienst bestemd, in het Nederlands en in het Frans, en tegelijkertijd zouden uitgegeven worden."

De gelijkenis met de besluiten van het Tweede Congres zijn treffend.

Dat de inwilliging van dit eisenpakket een formidabele keer in de administratieve 'cultuur' in België zou betekenen, hoeft geen betoog. Maar de gevolgen gingen verder. Dat flamingantische eisenpakket werd immers geformuleerd tegen de achtergrond van het wallingantisme dat het verplicht leren en gebruiken van het Nederlands voor de ambtenaren met veel gedruis afwees. Dat standpunt kon op veel aanhang in francofone ambtenarenkringen rekenen. Deze diametraal tegen-gestelde opvattingen vertegenwoordigden dynamiet. De springstof werd verder opgehoopt bij elk incident. Enkel de wetgever kon hier op beslissende wijze ingrijpen en een nieuwe situatie scheppen.

7. *Onze Kop. Een Weekblad voor de Vlaamsche Hoogeschool en dus ook voor de heele Herleving van Vlaanderen*, 1 september 1910. Dit strijdblad werd uitgegeven in Maldegem door Victor De Lille. Onder de achttien verenigingen waren onder meer Willemsfonds en Davidsfonds maar ook het Nationaal Vlaamsch Verbond en de Vlaamsche Volksraad. De commissie telde naast Roosens en De Raet ook nog: A. Henderickx, A.J. Hendrix, F. Heuvelmans, A.C. Van der Cruyssen, A. Van de Perre, J. Van de Venne, I. Van Doosselaere, E. Wildiers. Verscheidene namen zullen verder in deze geschiedenis opnieuw opduiken.

8. L. DE RAET, *De Vlamingen onder de nieuwe regering*, Antwerpen, 1910. De Raet herhaalde dit overigens in zijn mededeling aan het tweede congres, p. 34.

Op de regering moest niet gerekend worden. Die besefte maar al te goed dat zij afhankelijk was van de ambtenarij voor het uitvoeren van haar beleid. De katholieke partij had de regering al in handen sinds 1884 en had dus haar mensen kunnen benoemen en bevorderen. We mogen ervan uitgaan dat een groot deel van de chefs de katholieke partij waren toegedaan. Het was dus ook gevaarlijk voor de ministers om deze groep tegen zich op te zetten. Een hortende administratie leidt tot ontevreden burgers. Het initiatief tot een nieuwe wet moest daarom uitgaan van volksvertegenwoordigers.

De Raet verwees in de brochure onder meer naar de “*Vlaamsgezinde burelen*” die deze eisen steunden. Daar bedoelde hij de flamingantische ambtenaren mee. Vraag is of dat indrukwekkend heeft geklonken. De Verbroedering van Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden was natuurlijk een bloeiende vereniging maar in de andere ministeries was tot dusver heel wat minder te zien geweest. Maar er hing verandering in de lucht en De Raet wist dat. De Vlaamsgezinde ambtenaren hadden hun eerste congres gepland voor september 1910. Dat was in dezelfde periode van verspreiding van het “*adres*” aan koning Albert I. Dat er een algemeen congres kon georganiseerd worden, was een teken van zelfvertrouwen en van groeiende samenwerking over de grenzen van de ministeries heen. Het was meteen een verwittiging aan de regering dat er zich naast de ambtelijke hiërarchie met haar chefs en haar door francofone ambtenaren beheerste “*fraternelles*”, een totaal andere machtsgroep aan het vormen was binnen de departementen.

De Congressen van 1910 en 1911

Het begon nog relatief klein. Er werden op het eerste congres ongeveer vijfhonderd deelnemers geteld. Het aantal deelnemers was niet overweldigend, maar het was een begin. Het had plaats in Antwerpen, de bakermat van het georganiseerde flamingantisme in de ambtenarij. De organisatoren konden rekenen op de militanten van de Groeningerwacht voor de ordedienst en de deelnemers trokken in stoet door de straten met de muziekkapel van de Verbroedering voorop. Er werd in de referaten de nadruk op gelegd dat enkel het Nederlands in Vlaanderen rechten had. Het flamingantische *Onze Kop*, opgericht om de agitatie voor de ver nederlandse van de Gentse Rijksuniversiteit te steunen, schreef terecht dat dit congres “*een teken des tijds*” was.⁹ Leidende figuren op dit congres, zoals de hoofdklerk van de posterijen in Gent, Emile Peeren en Gustaaf Vermeersch, een treinwachter en een naturalistisch literator, zouden de komende jaren nog bekendheid verwerven.

9. Er verscheen een verslag in *Onze Kop*, 15 september 1910.

Op dit eerste congres werd al begrepen dat bijeenkomsten van het congres-type niet voldoende waren om resultaten te boeken. Daarom moest een bestendige werking op het getouw gezet worden. De stichting van een “*taalminnend genootschap*” onder de naam Nut en Vermaak op 21 februari 1911 was het rechtstreekse gevolg van het eerste congres. De achterban moest bovendien groter worden. Het vriendelijke karakter van Nut en Vermaak had de bedoeling de duizenden nog onverschillige of angstvallige Vlaamse ambtenaren tot aansluiting te overhalen. Daarom was het ook niet opgezet als een strijdorganisatie. Integendeel, haar werking zou zijn: “*verbroederen, zich rustig vermaken en ontwikkelen... en wellicht door de heersende leute verlokt, doen ook mee zij die 't meest verbasterd zijn. En in de schoot van zulk een vereniging opgenomen, zullen zij wederom hun moedertaal gebruiken, en de voordrachten bijwonen waar men hen verhalen zal van Vlaanderens heerlijk verleden.*”¹⁰

Het doel van Nut en Vermaak was ambtenaren (opnieuw) vervlaamsen op een aangename en geleidelijke manier. De vereniging moest ook een forum bieden voor de amateur-kunstenaars in ambtenarenkringen – die veelal flamingant waren – om op lees- en voordrachtavonden, zang- en toneelvertoningen hun kunnen te tonen. Bezoeken aan musea en tentoonstellingen konden daar tussendoor. Er waren ook dansfeestjes en gezellige uitstappen voorzien. Op die manier hoopte deze flamingantische voorhoede een veel bredere groep van ambtenaren van Vlaamse afkomst aan zich te binden. Dat leek te lukken. V. Coenen verzekerde later, op het derde congres, “*dat vermaak en leute er in zo hoge mate heerste, dat niemand meer sprak van opoffering en steun, maar allen zich ten zeerste verplicht vonden, jegens degenen die hen zoveel genot verschaffen.*” Dergelijke actie had dus voor resultaat dat de Nederlandstalige leden van deze beroepsgroep, buiten de levensbeschouwelijke of partijpolitieke tegenstellingen om, verder aan elkaar werden geklonken. De vereniging zette zich ook in om de specifieke Nederlandse terminologie van het ambtenarenbedrijf op punt te stellen en te verbreiden. Dat was nuttig om de wet van 1878 te kunnen uitvoeren maar nog meer om een komende wet op de inwendige vernederlandsing van de overheidsdiensten in Vlaanderen voor te bereiden.

Al kort na of nog tijdens het eerste congres werd beslist om opnieuw samen te komen met het oog op de organisatie van een tweede congres. In de loop van

10. *Handelingen. IIIe Kongres der Vlaamsche Bedienden van de Openbare Besturen. Brussel 1912*, Hoogstraten, s.d., V. Coenen over Nut en Vermaak, pp. 33-36. Ook voor volgende alinea. Coenen kon wijzen op afdelingen die al zouden bestaan in Brussel, Gent, Izegem, Hasselt en Sint-Niklaas. In het dossier “Nut en Vermaak”, N 471, in het AMVC is een teken van leven van een toneelafdeling, met vaste stek in het Vlaamsch Huis op de Grote Markt in Brussel, terug te vinden.

maart 1911 was er een voorbereidende vergadering.¹¹ Ditmaal werd Gent gekozen. Op 8 oktober 1911 werden de troepen een tweede maal samen getrommeld voor een groot congres. Daar kwam al heel wat meer volk op af. Er vielen ruim 980 inschrijvingen te noteren. Er was dus een groeiende aanhang. Veel Vlaamse ambtenaren dachten dat hun tijd gekomen was omdat het flamingantisme heel Vlaanderen beroerde: “*De roering, die in heel Vlaanderen gekomen is, heeft ook in de besturen de koppen aan 't gisten gebracht. 't Is een belofte, een ernstige belofte voor de toekomst.*”¹²

Maar er waren ook minder prettige dingen vast te stellen. Tussen het eerste en het tweede congres was er van de goede voornemens niet veel in huis gekomen. Hoofdtreinwachter Gustaaf Vermeersch legde in een geschreven mededeling de vinger op een pijnlijke wonde: Nut en Vermaak was gesticht, dat wel. “*De kern is er dus. Doch van al het andere is niets gekomen, geen nieuwe Vlaamse vakverenigingen werden bijgesticht, de bestaande werden niet versterkt, integendeel, door gedwongen verdeling zelfs verzwakt. Nut en Vermaak is te zwak om handelend op te treden, en het enig orgaan van alle Vlaamse staatsbedienden, De Beambte, kwijnt bij gebrek aan inschrijvingen.*” De oorzaak situeerde hij in het gebrek aan mensen die wilden meewerken.¹³ Vele ambtenaren voelden blijkbaar wel de nood aan verandering maar ze waren zelf erg onwillig om zich openlijk te engageren. De schrik voor de hiërarchische oversten zat er diep in. De oproep in *Onze Kop* van 2 maart 1911, ondertekend door V.C. De Sadeleer en Gustaaf Vermeersch, tot het stichten van een algemene vereniging voor alle *staatsbedienden*, droeg de vermelding: “*Niemand hoeft bang te zijn, de namen van de leden worden niet openbaar gemaakt.*”

Erg belangrijk op dit tweede congres was de voordracht van Lodewijk De Raet, op dat ogenblik dienstoverste in het ministerie van Nijverheid en Arbeid. Het werd een ingezonden mededeling want De Raet was niet aanwezig wegens ernstige familiale redenen. In feite kwam hij in zijn tekst terug op het “*adres*”, dat amper een jaar geleden, was aangeboden aan de koning. We kennen de eisen daarvan al. Ze zouden nu als congresbesluiten de geschiedenis ingaan en ze werden door Van Velthoven belangwekkend genoeg gevonden om ze als bijlage bij zijn hoger vermelde artikel op te nemen.

Het kwam er dan op aan de nodige agitatie te ontwikkelen om ze in werkelijkheid om te zetten.

11. Verslag van deze vergadering in *Onze Kop*, 23 maart 1911.

12. Terugblik op Nut en Vermaak in: *Verhandelingen van het Tweede Kongres [...]*, p. 1. We vonden in *Onze Kop*, 2 maart 1911, ook een aanwijzing voor een vergadering in Brussel op 19 februari 1911 in het Vlaamsch Huis in Brussel.

13. *Verhandelingen van het Tweede Kongres [...]*, p. 13.

De politici bewerken

Enkele dagen na dit tweede congres, werd een afschrift van de besluiten naar de diverse ministers gezonden. Blijkbaar vielen ze niet in gunstige aarde. Enkel Prosper Poulet, de Vlaamsgezinde minister van Kunsten en Wetenschappen, meldde de ontvangst. Eén van de tien, de anderen lieten niets van zich horen. Dat leidde tot de verzuchting: *“Die eerste brieven over de wensen der Vlaamse staatsbeambten liggen dan ook reeds lang – met zovele andere documenten die de taalkwestie betreffen – begraven en vergeten, voor eeuwig misschien, in de bureeldozen van de ministeries. Men hecht zoveel belang aan wat Vlamingen wensen !!”* Van de gedrukte handelingen van het congres kregen alle ministers op 18 maart 1912 twee exemplaren toegezonden. Voor de departementen Financiën en Spoorwegen, Post en Telegraaf, werden de respectieve ministers bedacht met een aangetekende zending; een duidelijke blijk van wantrouwen. Dat werd verantwoord met: *“Zulks werd nodig bevonden omdat het in die twee ministeries is dat men de Vlaming het meest benadeelt: in het Geldwezen, voor wat betreft het voortdurend aanwerven van Waalse tolbeambten voor Vlaanderen, en, in de Spoordienst voor wat het inrichten van Vlaamse leergangen aangaat.”* Die leergangen moesten het de Waalse ambtenaren immers mogelijk maken om in Vlaanderen posten te bezetten.¹⁴

De minister van Financiën, Michel Levie, werd in de bewuste brief uitdrukkelijk gevraagd de aanwerving van tolbedienden voor Vlaanderen zo te organiseren dat Vlamingen voorrang zouden krijgen. De bevoorrechtiging van de Waalse ambtenaren moest ophouden; des te meer omdat zij *“zeer gebrekkig, meestal in het geheel niet”* Nederlands kenden. Hem werd gevraagd in de toekomst Vlamingen en Walen in het departement op gelijke voet te behandelen. De wet van 1878 werd immers door de Walen in het geheel niet toegepast; ze konden het niet en ze wilden het niet. Een begin van oplossing kon gevonden worden als de minister in zijn departement een bijzondere commissie *“gelast met het taaltoezicht, en met het opzoeken der middelen om, in de besturen de taalkwestie op te lossen”* zou installeren. De brief eindigde uiteraard met de hoop op spoedige verbetering. De minister van Spoorwegen, Post en Telegraaf, Charles de Broqueville, ontving een gelijkaardig schrijven.

Vermoedelijk was tot deze zendingen naar de ministers beslist op een vergadering op 28 januari 1912. De achterban kreeg hiervan een verslagje in *De Beambte* met een oproep om gegevens toe te sturen die konden bijdragen tot het doel van de agitatie: de vervlaamsing van de openbare besturen in Vlaanderen.¹⁵

14. Verslag onder de titel *Nagalm van het Tweede Kongres*, opgesteld door de “schrijver” van het congres, Antoon De Grave, s.d. (eind 1912) met daarin afschrift van de brieven aan de ministers, namens het comité ondertekend door Antoon De Grave en Emile Peeren.

15. Zie verslag van deze vergadering door Frans Deckers in *Onze Kop*, 23 maart 1912. Het werd overgenomen uit *De Beambte*.

Maar daar mocht het niet bij blijven. Niet de ministers waren immers het hoofddoel; al zorgde het natuurlijk voor een aangenaam gevoel om ze de toekomstvisie van de Vlaamse ambtenaren onder de neus te duwen. Het congres had besloten over te gaan tot de oprichting van een bijzonder instrument: een gemengde commissie van ambtenaren en parlementsleden. Dus moesten vooral de parlementsleden aangesproken worden.

Op 18 maart 1912 kregen ook al de parlementsleden, die in Vlaamse arrondissementen verkozen waren, een exemplaar van het congresboekje toegezonden. Er kleefde een verbeterde trekje aan het begeleidende schrijven. Er werd van hen een antwoord verwacht: *“Opdat de Vlaamse staatsbeambten zouden zien wie geneigd is het te steunen in hun strijd om meer taalrecht, ware het hen heel aangenaam te weten wie, onder de volksvertegenwoordigers, voor hen zou spreken, zo het wetsontwerp waarvan sprake in de Besluiten van het congres (zie pp. 59 tot 61) in de Kamers ter bespreking kwamen.”* De ambtenaren lieten in de brief doorschemeren dat ze goed wisten dat er in juni opnieuw verkiezingen waren. Het was dus een niet mis te verstane poging om druk uit te oefenen op de verkozenen. Enkel van het nog jonge Kortrijkse katholieke Kamerlid en geneesheer August Peel weten we zeker dat hij nog vóór de verkiezingen zijn mening te kennen gaf. Hij beloofde dat hij, met zijn Vlaamse collega's, *“steeds gereed zal zijn om de belangen onzer Vlaamse bedienden voor te staan en hen met liefde te steunen in hun strijd voor meer taalrecht.”*¹⁶

Belangrijker was wat nadien uit Antwerpen kwam. De Vlaamsgezinde, katholieke volksvertegenwoordiger Adelfons Henderickx beloofde in een brief van 20 augustus – na de verkiezingen dus – dat hij, samen van Frans van Cauwelaert en Alfons Van de Perre, een dergelijke taalwet met kracht zou steunen. Maar hij waarschuwde voor voorbarig optimisme wat het parlement betrof: *“De vraag is nu maar: wanneer zal die beraadslaging kunnen gebeuren en om te beginnen wanneer en door wie zal het voorstel worden aangeboden? Daar dient eerst goed te worden over gesproken, want wij zitten met de kwestie der vervlaamsing van de Gentse hogeschool nog op de nek en twee hazen jagen is niet raadzaam. Anderzijds ware het mijns dunkens volstrekt nodig dat Vlaamse Kamerleden van verschillende gezindheden het ontwerp ondertekenden: principieel en ook om te slagen, moet de Vlaamse zaak boven de politiek worden gesteld en moeten onze Vlaamse grieven door samenwerking van al de rechtzinnige Vlamingen worden opgelost.”* Hij hoopte op het volgende congres aanwezig te zijn zodat ze daarover eens grondig van gedachten konden wisselen.

Henderickx zou er op het volgende congres inderdaad bij zijn maar het was de uitdrukkelijke bedoeling van de ambtenaren om voordien al voorbereidend werk te verrichten in de richting van de nieuwe wet. Precies daarom hadden ze in

16. Verslag onder de titel *Nagalm [...]* met afschrift van de brieven aangehaald in deze en volgende alinea

de besluiten de oprichting van een gemengde commissie aangekondigd. Maar nu bleek uit het gebrek aan reacties dat de parlementsleden niet erg happig waren om met hen te komen vergaderen. Ze konden er alvast op eigen houtje aan beginnen.

De gemengde studiecmissie

Hoe zagen de ambtenaren deze gemengde commissie precies functioneren? De Sadeleer tekende op het congres de krachtlijnen uit waarlangs de veroveringsslag moest gestreden worden. De commissie moest werken naar het voorbeeld van de Hogeschool-commissie die ijverde voor de vernederlandsing van Gent. Ze moest zelfs in de schaduw daarvan blijven omdat zij met haar verslag pas voor de dag mocht komen wanneer het gevecht voor Gent gewonnen en achter de rug zou zijn. In de commissie moesten ambtenaren van de verschillende ministeries zetelen, twee vertegenwoordigers van het Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV) en twee van het Nationaal Vlaamsch Verbond, én een zestal volksvertegenwoordigers. Er kwam rumoer uit de zaal. Lang niet iedere aanwezige was het eens met het voorstel om eerst Gent te veroveren. De eigen belangen gingen voor, vond een deel van de aanwezigen.¹⁷

Toch was het besluit unaniem: de studiecmissie moest er komen. Daarvoor zouden “*alle*” Vlaamse volksvertegenwoordigers uitgenodigd worden, zodat ze, samen met ambtenaren van de verschillende besturen, gezamenlijk het beoogde wetsontwerp betreffende het taalgebruik binnen de Openbare Besturen konden bestuderen. Het is hogerop al duidelijk geworden dat deze ambtenaren daarnaast rekenden op een aantal strijdorganisaties om hun eisen kracht bij te zetten. Het organisatiecomité van het congres zond daarna naar wel honderdvijftig Vlaamse verenigingen een verzoek om deel te nemen aan een stichtingsvergadering. De oproep verscheen ook in de pers. De werking van de commissie moest gedragen worden door een zo breed mogelijk opgevatte, pluralistische Vlaamse beweging.¹⁸

Maar wie moest de kar trekken als voorzitter van de studiecmissie? Gustaaf Vermeersch werd blijkbaar door zijn kameraden vooruit geduwd maar hij had geen zin in een dergelijke vooraanstaande rol. De Zeewezen-ambtenaar en ANV-man Frans Deckers werd daarna gepolst en hij voelde zich wel geroepen. Maar de manier waarop hij ja zei, zal wenkbrauwen hebben doen fronsen. Aan Emile Peeren schreef hij dat hij “*taaiheid en doordrijvingszucht, maar ook en wel voornamelijk onverbiddelijkheid en onverzoenlijkheid*” wilde. Hij zou zeker geen lafheid verdragen. “*Lafheid leidt tot verraad. Lang genoeg werd ‘s lands volk verraden, dat*

17. *Verhandelingen van het Tweede Kongres [...]*, pp. 19-20.

18. *Handelingen. IVe kongres [...]*, Antoon De Grave, pp. 37-39.

eindelijk de tijd van onverzoenlijkheid aanbreekt.” Deckers was er van overtuigd dat De Sadeleer het secretarisschap op zich zou nemen. Het werd echter geen van beide. Had de geëxalteerde toon van Deckers de anderen huiverig gemaakt? Om Kamerleden voor de kar van het project te spannen, was een andere aanpak nodig.¹⁹

Op 28 januari 1912 had de officiële stichtingsvergadering plaats in het Vlaams Huis in Gent, zij het nog zonder parlamentsleden. Naast vele weigeringen kwam er een positief antwoord op de vraag om commissielid te worden van onder meer Lodewijk Dosfel en Lodewijk De Raet. Dat De Raet meedeed, was normaal, hij had de basistekst per slot van rekening opgesteld. Dosfel was ook welgekomen. Hij was een jurist met veel belangstelling voor en kennis van de taalwetgeving. Bovendien hielp hij sinds 1910 in zijn functie als rechtskundig raadsheer bij het Ministerie van Spoorwegen, minister Joris Helleputte om de taaltoestanden in dat ministerie ten goede te keren. Hij wist dus waarover het ging maar hij wist ook dat de tegenstand massief en gevaarlijk kon zijn. Discretie was aangewezen. Daarom sprak hij de hoop uit *“dat de commissie zonder veel gerucht, ernstig zal werken en ook zo wat in ‘t geheim zoals onze tegenstrevers.”* Ook de Brusselse stadsbediende en notaire flamingant, Karel Reinhard, wilde meedoen.²⁰

Ze mochten ook een aantal vertegenwoordigers van Vlaamsgezinde verenigingen verwelkomen. Mensen van de Nederduitsche Bond van Antwerpen, ANV-afdelingen, De Gentse Snellaert-kring (Jan Wannyn), diverse plaatselijke kringen, de Verbroedering van Tol- en Accijnsbedienden, De Vlaamsche Liberale Vereniging van Gent (Hippoliet Meert), het Nationaal Vlaamsch Verbond (Alfons Sevens). De namen die te traceren vallen, tonen aan dat het kruim van de Gentse radicale flaminganten er aanwezig was. Er waren bovendien mensen bij met een nationale uitstraling. Alfons Sevens wierp bij die gelegenheid een vraagstuk in het midden dat zonder twijfel al vele ambtenaren had doen twifelen of het wel raadzaam was mee te doen. Hij vroeg of het niet beter was in de studiecmissie enkel *“vrije mannen”* openlijk op te nemen en de ambtenaren verdoken te laten meewerken. Met als reden: *“ten einde geen slachtoffers te maken.”* Geheimhouding zou bij vele ambtenaren de angst wegnemen, vond hij. Maar het ging tegen de bedoeling van het congres in dat immers uitdrukkelijk ambtenaren met volksvertegenwoordigers wilde samenbrengen.²¹

19. Brieven van Frans Deckers aan Emile Peeren, 13 oktober en 24 december 1911.

20. Omzendbrief van Emile Peeren en Antoon De Grave in naam van het *“inrichtingskomiteit”* van het tweede congres, 13 januari 1912. Van onder meer Max Rooses kwam er op 27 januari een negatief antwoord. Vele weigeraars wezen erop dat ze veel te laat werden aangeschreven.

21. Verslag door Antoon De Grave. Met daarbij de namenlijst. Naast tal van beampten, van wie velen werkzaam voor Tol en Accijnzen maar ook van Spoor, Post en Telegraaf, vallen de namen op van Lodewijk De Raet, Afdelingshoofd bij het ministerie van Arbeid en Nijverheid in Brussel,

Op 21 april 1912 had een vergadering plaats in Brussel waar het volledige palet van politici, deskundigen en vertegenwoordigers van de ambtenaren werd verwacht. Het was een afgang. De opkomst was teleurstellend gering: slechts tien op de achtenveertig mensen die werden verwacht. Het was een zodanig zwak resultaat dat Lodewijk De Raet voorstelde om de samenstelling van het bestuur van de studiec commissie dan maar te verdagen tot een volgende vergadering. Hij had nog een tweede opmerking. Er waren vrijwel alleen ambtenaren uit de buitendiensten van de ministeries, louter ‘uitvoerende’ diensten dus, aanwezig. Het beslissingscentrum van de departementen lag echter in Brussel. Hij had graag gezien dat er mensen werden aangetrokken uit de middenbesturen, want die waren veel beter op de hoogte van het reilen en zeilen in hun ministeries. Daar waren de aanwezigen het allemaal mee eens en De Raet mocht op zoek gaan naar zulke mensen. Hij stelde ook een definitieve naam voor: Studiec commissie voor de Vervlaamsing der Openbare Besturen in Vlaanderen. Er waren ook radicalen aanwezig. Treinman Hendrik Forrest, op dat ogenblik “*statiemeester*” in Diegem, verbloemde niet wat hij voor het einddoel van deze agitatie hield. Het verslag noteerde: “*Hij is van gedacht dat men zou moeten overgaan tot de bestuurlijke scheiding.*” Het hoge woord was er uit en dat lokte discussie uit. De meeste aanwezigen – met De Raet als woordvoerder – waren eerder praktisch aangelegd en ze vonden dat het nu vooral belangrijk was een degelijke wetgeving erdoor te krijgen.²²

Degene die nu een hoop werk zou moeten verrichten was Antoon De Grave, een ambtenaar van Brugge en Wegen. Hij was hoofdsecretaris van het vorige congres geweest en had in de nasleep daarvan gezorgd voor een aantal verzendingen. Nu vervulde hij die functie een beetje automatisch ook op deze vergadering. Maar het was niet volledig van harte. Hij vroeg vervangen te worden omdat hij nog te jong was en te weinig kennis had “*der Vlaamse kwestie bij de staatsbedienden*” zoals hij het uitdrukte. Lodewijk De Raet, daarin bijgevalen door de andere leden, overtuigde hem voorlopig aan te blijven en droeg hem op om alle programma’s van toelatingsexamens voor Openbare Besturen te verzamelen. Volksvertegenwoordiger Peel werd ook ingeschakeld. Hij zou Buitenlandse Zaken aanspreken om inlichtingen te bekomen over de aanwervingsprocedures van ambtenaren in andere

en Lodewijk Dosfel, Raadsheer bij het ministerie van Spoorwegen. Maar ook opvallend veel atheneumleraars, vooral van Gent (H. Meert, R. De Clercq, L. Van Puyvelde, Van Hove), Antwerpen (F. Tombeur, A. Borms, O. Wattez), Brussel (P. Tack).

22. Forrest was eerder op post als stationschef in Balegem-Zuid en was toen een van de drijvende krachten achter de Vlaamse Gilde van Zottegem. Max Lamberty, de biograaf beweert dat De Raet – op één feitje in 1892 na – in 1912 de bestuurlijke scheiding “*een gevaarlijke luchtspiegeling*” achtte. Hij zou gezwegen hebben toen Destrée dit poneerde. M. LAMBERTY, *Lodewijk De Raet. Een levensverhaal*, Hasselt, 1961, pp. 18, 164-165.

meertalige staten en regio's als Zwitserland, Hongarije, Bohemen en Noorwegen. Daarnaast moest ook het Britse systeem van aanwervingen onderzocht worden.²³

Intermezzo: de rel-Peeren

Ondertussen was het ook tijd geworden om relletjes te organiseren die deze agitatie konden aanzwengelen. Het grote publiek en de politici moesten met de neus op de wantoestanden gedrukt worden, wantoestanden die zelfs na de gelijkheidswet nog bestonden.

Erg moeilijk was dat niet. In *De Witte Kaproen*, van november 1910, had Alfons Sevens het al over de historie van tolbediende Drijkoningen, een man van de Verbroedering, die in Antwerpen door zijn meerdere werd aangeklaagd wegens weigering een formulier in het Frans in te vullen. Drijkoningen beriep zich daarbij op de wet van 1878. De minister zou duidelijkheid scheppen. Julien Liebaert, gekozen in het arrondissement Kortrijk, stuurde op 17 oktober 1910 een brief aan de directeur waarin hij bevestigde dat “à raison des nécessités administratives, les correspondances et les communications de service se font exclusivement en langue française...” Alle interne formulieren moesten in het Frans. De directeur kreeg meteen de opdracht Drijkoningen “une reprimande sévère” te geven wegens zijn daad van weerspanningheid. De minister verwierp uitdrukkelijk de interpretatie van Drijkoningen van de wet van 1878. Deze wet was niet toepasselijk voor de betrekkingen tussen de overheid en zijn ambtenaren. Zij bestond enkel ten voordele van het Franskundige publiek in Vlaanderen. Sevens zag in deze redenering terecht een poging om de middenbesturen en in Vlaanderen al wie niet in betrekking met het publiek kwam, blijvend Frans te houden.

Emile Peeren, een van de drijvende krachten achter de ambtenarencongressen, was de volgende die bereid was om zijn nek uit te steken. Hij werkte op de Posteries in Gent waar hij een verantwoordelijke functie had. Van Gent uit stuurde hij Nederlandstalige teksten naar het middenbestuur in Brussel. Zoals verwacht, werd dat door de ambtenaren in Brussel niet genomen. Hij was een ondergeschikte uit een buitendienst en geen burger die een beroep kon doen op de bestaande taalwet. Ondanks aanmaningen weigerde Peeren ostentatief zijn teksten in het Frans te vertalen. Er werd gedreigd met een tuchtstraf. In de flamingantische pers die enthousiast voor hem partij trok, stond te lezen dat Peeren sinds drie jaar actief was op Vlaams terrein. Hij was een voorbeeldig ambtenaar die al vele nuttige verbeteringen had voorgesteld voor zijn dienst. De laatste tijd deed hij dat in het Nederlands. Bij de zesde poging om Nederlands als interne communicatietaal te

23. Verslag vergadering 21 april 1912. In dit dossier zit ook de briefwisseling die deze zoektocht illustreert.

gebruiken, werd hij gestraft. Hij vulde ook de orders voor zijn ondergeschikten in het orderboek in in het Nederlands. Zijn benoeming in een hogere rang werd zes maanden uitgesteld met het dreigement dat hij zijn post zou verliezen als hij opnieuw in het Nederlands zou schrijven. Peeren vroeg de Raad van Beroep aan en verscheen er op 2 september 1912.²⁴

Op het hoogste niveau werd lout geïroken. Peeren werd in bescherming genomen door minister Charles de Broqueville die zijn voorgedijminister was maar ook regeringsleider. Die besefte zeer goed dat de flaminganten in opmars waren en hij kon dergelijke rellen in zijn ministerie missen als kiespijn. Hij wilde geen nieuwe Vlaamse martelaar. Wel is duidelijk dat Peeren met zijn tactiek zijn chefs, ook die in Brussel, dwong om Nederlands te gebruiken. Zonder kennis van het Nederlands waren ze niet in staat zijn correspondentie te lezen, hij ontnam hen zelfs de mogelijkheid om te controleren welke opdrachten hij aan zijn eigen ondergeschikten gaf aangezien hij het orderboek in dezelfde taal invulde.

In *Het Handelsblad* van 3 september 1912 stond vergenoegd te lezen: “*De tussenkomst van de minister was nodig om de ijverige, uitstekende beambte tegen bestraffing te beschermen.*” Met gezwollen retoriek schreef dit Vlaamsgezind katholiek dagblad uit het Antwerpse dat de minister “*onbekwaam*” was “*tot het plegen der hem gevraagde schandige daad.*” De chefs in Brussel haalden dus hun slag niet onmiddellijk thuis. Maar daarmee was het voor Peeren niet afgelopen, want in een hiërarchisch systeem bestaan er talloze manieren om iemand de duivel aan te doen. De agressie van zijn oversten tegen zijn persoon bleef nadien voortduren. Elke plagerij werd natuurlijk ijverig overgebiefd naar de Vlaamse pers. Voor *Het Handelsblad* was de oplossing duidelijk: er moest een nieuwe wet komen die het taalgebruik in de staatsdiensten in het Vlaamse land en het middenbestuur uitdrukkelijk regelde. Dat was trouwens de eigenlijke bedoeling van heel de rel.

Alfons Sevens, die nauw betrokken was bij de studiegommissie, gebruikte zijn blad *De Witte Kaproen*, om de agitatie rond Peeren aan te vuren. Hij was overigens niet alleen, want zelfs de Gentse Franstalige katholieke krant *Le Bien Public* en de socialistische *Vooruit* namen de verdediging van Peeren op. Ook Sevens pleitte voor een wet die de besturen intern vernederlandste. En hij durfde openlijk schrijven wat Forrest binnenskamers al had uitgedrukt: “*Willen de Kamers ons die wet niet toestaan, dan blijft er de Vlamingen niets anders over dan de bestuurlijke scheiding te eisen.*” Sevens gaf als onvermoeibare agitator zelfs meetings betreffende het geval-Peeren.²⁵

24. *Handelingen. IIIe kongres [...]*. De opmerkingen van de Gentse Telegraaf-bediende Boudevin Maes betreffende het incident-Peeren op p. 116 zijn belangrijk. Ook voor volgende alinea.

25. *De Witte Kaproen*, september 1912. Zie ook het nummer van oktober 1912.

Dergelijke rellen zijn uitstekend om bij het grote publiek belangstelling voor een bepaalde toestand te wekken. En ze kunnen ook dienen om bij de eigen militanten het heilig vuur wat hoger te doen oplaaien. Maar de Studiecommissie had zich de voorbereiding van de beoogde nieuwe wetgeving opgelegd en daar stond het nog niet echt ver mee.

Verder doen met de commissie

Op het hoogtepunt van de zaak-Peeren had een volgende bijeenkomst plaats op 8 september. Peeren zat de vergadering voor. Het werd echter geen moment van glorie maar van teleurstelling want de aanwezige mankracht was weer erg gering. Er was slechts zeven man en zelfs De Raet liet zich verontschuldigen omdat hij naar Frans-Vlaanderen vertrok. De vergadering kon niet veel meer doen dan verder doorbomen over de bedenkingen en besluiten van de vorige. Wel kon men kennismaken van de resultaten van De Graves opzoekingswerk waarbij hij flink hulp had gekregen van volksvertegenwoordiger Peel. Die gebruikte zijn mandaat om op 30 april in de Kamer aan de minister de nodige gegevens over de geploegenheden in het buitenland te vragen. Die zou daar in de loop van de volgende maanden inderdaad voor zorgen.²⁶

Het verzamelwerk ging echter erg moeizaam wat betreft de eigen, Belgische administratie. De Grave moest vaststellen: *“Velen hebben mijn brieven niet beantwoord en het is enkel na herhaaldelijk aandringen, dat ik van sommigen programma’s heb bekomen.”* Wetenschappen en Kunsten, nochtans onder de Vlaamsgezinde minister prosper Pouillet, stuurde zelfs een Frans antwoord hetgeen een flagrante schending was van de wet van 22 mei 1878. Met de teksten in de hand bleek nu dat vele examens inderdaad nog uitsluitend in het Frans opgesteld werden, vooral als het ging om posten bij de centrale besturen in Brussel. Vooral wat het ministerie van Financiën betrof, was de toestand weinig opbeurend. Voor de vier bestaande besturen, Beheer der Thesaurie en Openbare Schuld, de Rechtstreekse Belastingen, Tol en Accijnzen, het Kadaster, Registratie en Domeinen, was de kennis van het Nederlands niet verplicht. Daarnaast had De Grave natuurlijk zijn informanten in de burelen zelf.²⁷

Dat was allemaal erg interessant, maar ondertussen ontbrak het de commissie aan gewicht omdat slechts zo weinig mensen effectief wilden meedoen. En zovéél mensen hadden vroeger hun medewerking beloofd! Dat moest beter kunnen. De

26. Verslag vergadering van 8 september en bijhorende briefwisseling alsmede verdere brieven en rapporten in dit dossier.

27. Verslag van Antoon De Grave, 8 september 1912.

commissie zou haar ongenoegen laten blijken. Op 25 september 1912 stuurde De Grave een omzendbrief die er niet om loog: *“Er is bestatigd geweest dat verscheidene leden niet veel neiging gevoelen om de commissie te helpen in hare werkzaamheden, zij wonen de zittingen niet bij, en geven zich niet eens de moeite zich over hun afwezigheid te verontschuldigen. Zulke handelwijze is van aard om de andere leden te ontmoedigen en tot onverschilligheid aan te zetten. Dat mag niet zijn... Het is dan ook met het doel, in onze commissie alle gebeurlijke lamlendigheid tegen te werken, dat er in de laatste vergadering eenparig besloten werd, uit de studiecmissie die leden te sluiten, welke op drie achtereenvolgende zittingen afwezig zouden zijn, zonder zich te laten verontschuldigen.”* In feite was die ogenschijnlijk ferme houding eerder een teken van machteloosheid dan van kracht. Het aantal deelnemers dreigde nu immers nog verder af te kalven.

Op 1 december kwam de groep opnieuw samen, ditmaal onder voorzitterschap van Hippoliet Meert, de man van het ANV. Behalve deze Gentse leraar en De Grave waren er slechts drie mensen aanwezig: Gustaaf Vermeersch, telegraafbediende en ANV-lid Gustaaf De Guchtenaere en A. Peremans, klerk op de personeelsdienst van de Spoorwegen in Brussel.²⁸ Ze kozen voor een noodgreep om het gebrek aan deelnemers te maskeren en spraken af dat een *“Dagelijks Bestuur”* zou zorgen voor de continuïteit in de werkzaamheden. Die formule liet ook toe meer tijd te laten tussen de ‘grote’ vergaderingen. Er was ondertussen nog altijd geen voorzitter gekozen omdat men die beslissing altijd had uitgesteld wegens de zwakke opkomst. Vermeersch voelde nog altijd niets voor het voorzitterschap dat dan maar door landmeter van het kadaster De Vos – die niet eens aanwezig was – zou waargenomen worden. De Grave bleef verslaggever, De Guchtenaere en Meert verkozen gewone commissieleden te blijven.²⁹

De vergaderingen hadden voorlopig, mede door de geringe opkomst, niet opgebracht wat ervan verwacht werd. Gelukkig had De Grave werk kunnen maken van het onderzoekswerk zoals Lodewijk De Raet had voorgesteld. Zo kon de studiecmissie toch enig resultaat tonen. En dat was nodig, want het derde congres van staatsambtenaren kwam er immers aan. De zogenaamde regelingscommissie van het congres had de studiecmissie op 28 oktober 1912 een brief gestuurd, getekend door De Sadeleer en Karel Reinhard, met de opmerking *“dat in de kortst mogelijke tijd een bepaald voorstel door uwe commissie zou worden neergelegd, waarbij zich alle Vlamingen kunnen aansluiten.”* Wat zij noemden *“het meest belangrijke vraagstuk”* mocht niet begraven of op de lange baan geschoven worden. Met die opmerking waren de commissieleden het zonder meer eens maar ze hadden nog lang geen tekst die klaar was voor parlementaire behandeling.

28. Opmerkelijk is dat Peremans in september 1912 tekende voor het Secretariaat der Vlaamse Bestuursbeweging.

29. Verslag van Antoon De Grave, 1 december 1912.

Het Derde Congres

Op het derde congres, op 29 en 30 december 1912, werd verslag uitgebracht. Voornamelijk het verzamelen van inlichtingen over taaltoestanden in binnen- en buitenland werd uit de doeken gedaan. Het was per slot van rekening het enige dat de werkgroep kon voorleggen. De conclusie luidde dat de wet van 1878 in vele besturen niet of onvolledig werd nageleefd. Overtredingen werden niet bestraft met het voor de hand liggende gevolg: “*Door ze niet te bestraffen, moedigt men ze aan.*” Die conclusie was vanzelfsprekend geen verrassing. De wet van destijds voorzag immers niet in strafmaatregelen. Maar streng toezicht van hogerhand kon uiteraard veel ten goede keren. Het was dan aan de ministers om in hun departementen commissies te belasten met het taaltoezicht. Daarin wilde het congres uiteraard flaminganten zien zetelen.³⁰

Voor dit derde congres werd een grootscheepse ronselcampagne opgezet. De achterban en de weifelaars moesten gemotiveerd worden. Het oude brochuurtje *Budgetvreters* uit 1908 – dat de Waalse overheersing in de administratie op pecuniaire gronden aanviel – werd herdrukt en in de loop van augustus 1912 op grote schaal verspreid met een brief van de regelingscommissie als begeleiding. In de brief werd vooropgesteld dat er “*ongetwijfeld*” minstens tweeduizend Vlaamse bedienden op het congres aanwezig zouden zijn. En ook hier weer de nadruk op de financiële kant van de zaak: de hogere Waalse ambtenaren namen ieder jaar 1.948.600 frank naar huis mee als loon tegen 853.300 voor de Vlamingen. Wie dat niet voldoende mocht vinden als argument, kreeg nog wat gegevens uit Fernand Daumonts boek *Le mouvement flamand en Belgique*, verschenen in 1911, voorgeschoteld met als hoogtepunt het gefingeerde citaat uit de beruchte brief van 1834 van Charles Rogier aan minister van Justitie Raikem: “*Les premiers principes d’une bonne administration sont basés sur l’emploi exclusif d’une langue et il est évident que la seule langue des Belges soit le français. Pour arriver à ce résultat, il est nécessaire que toutes les fonctions civiles et militaires soient confiées à des Wallons et à des Luxembourgeois; de cette manière les Flamands, privés temporairement des avantages attachés à ces emplois, seront contraints d’apprendre le français et l’on détruira peu à peu l’élément germanique en Belgique.*”³¹ Dit gefingeerde citaat werd in de kop van *De Beambte* ook wel eens afgedrukt. Het zou nog enkele keren letterlijk aangehaald worden op het derde congres. De reden waarom is duidelijk en werd trouwens niet onder stoelen of banken gestoken: “*Kan het erger? Deze woorden, doordrongen van een ongelooflijke partijdigheid, dienen wij te beitelten in geest en hart: zij zullen de prikkel zijn die ons aanvuren zal.*”³²

30. *Handelingen. IIIe kongres [...]*, Antoon De Grave, pp. 37-39.

31. Een exemplaar van *Budgetvreters* met bijhorende ronselende brief bevindt zich in het dossier.

32. *Handelingen. IIIe kongres [...]*, Frans Struelens op p. 18, A. De Valeriola op p. 87.

Dat derde congres had plaats in het Paleis der Academiën in Brussel.³³ Voor deze prestigieuze congresruimte had minister Pouillet gezorgd. Aan de bestuurstaafel zaten congresvoorzitter C.F. De Sadeleer, secretaris Karel Reinhard en verder nog Gustaaf Vermeersch, Emile Peeren, Frans Reinhard, Frans Tombeur en Antoon De Grave. Er was ditmaal ook een afgevaardigde van de Bond van Ambtenaren uit Nederland, de heer A.H.P. Van Duuren, hetgeen de vergadering natuurlijk extra gewicht gaf. Ditmaal hadden 1218 ambtenaren zich ingeschreven, een pak minder dan de tweeduizend waarop werd gehoopt tijdens de ronselcampagne. De organisatoren weten dat aan de plaats van vergadering: *“Brussel is de gepaste stad niet om grote scharen medestrevers te winnen. Iedereen weet dat een zeer aanzienlijk getal der beambten die te Brussel werkzaam zijn van onze taal hoegenaamd niets kennen, tot groot ongerief van een overwegend deel der inwoners.”* De Sadeleer greep de gelegenheid aan om te antwoorden op de beschuldigingen van wallingantische zijde. Destrée had zich in zijn ondertussen beruchte Brief aan de koning opgeworpen als woordvoerder van een verdrukt Waals volk waarbij hij niet aarzelde de Vlaamse beweging scherp te hekelen. De Sadeleer antwoordde Destrée – zonder hem te noemen – bitter: *“Met boos opzet tracht een verdrukkerspartij verwarring te zaaien. Haar bazuinblazer heeft met begeleiding van veel tamtamgedruis verkondigd, dat wij Vlaanderen aan de Walen hebben ontstolen, dat zij onder ons juk lijden, enz. enz.”* Dat deze en soortgelijke wallingantische uitlatingen zout in de wonden van de Vlaamsgezinde ambtenaren waren, blijkt uit vrijwel alle teksten uit deze kringen.³⁴

Ondertussen ging ook de dagelijkse agitatie verder. Didaskalos, schuilnaam voor Lodewijk Delpire, had eerder al scherpe stukken over de taalverhoudingen in de ambtenarij gepubliceerd Nu werd hij opgevolgd door Nemo. Ditmaal was het een dekmantel voor Gustaaf Vermeersch. Nemo schreef sedert enkele dagen met verhoogde intensiteit goed gefundeerde aanklachten in de pers over de interne keuken van de staatsadministratie. De auteur was goed ingelicht en dat gaf aanleiding tot ergernis en zenuwachtigheid in de besturen. Op het congres deed men daar zeer vrolijk over: *“Hoe weet hij wat er in de verschillende ministeries omgaat? Hoe weet hij wat er in de dozen der ministeries ligt? Zijn oversten zullen wel reeds gezegd hebben: ‘Dat is een beambte, dat is een van de onze, wij moeten hem vinden, we zullen hem treffen’.”* Frans Reinhard merkte fijntjes op dat die Nemo zeker niet alleen stond. Hij kon toch niet in al die burelen rondsnuffelen. Om het geschrijf te doen stoppen, lag de oplossing voor de hand: de ministers moesten ingrijpen door de wet altijd en overal stipt te doen naleven.³⁵

33. Zie de publicatie: *Handelingen. IIIe kongres [...]*, Hoogstraten, s.d.

34. *Handelingen. IIIe kongres [...]*, voorzitter V.C. De Sadeleer op pp. 7-10.

35. *Handelingen. IIIe kongres [...]*, in een goed gedocumenteerde voordracht van Frans Reinhard, ambtenaar bij het Brussels stadbestuur, over de toepassing van de taalwetten, p. 49.

Frans Struelens, klerk op het middenbestuur van Financiën in Brussel, verhaalde dan uitvoerig en gedetailleerd, met de gewraakte teksten en omzendbrieven erbij, hoe binnen het ministerie van Spoorwegen, Posterijen en Telegraaf van de Broqueville het examensysteem de Vlamingen terugdrong en de Walen bevoordeelde. Hetzelfde gebeurde in Financiën van Levie waar de kennis van het Nederlands als vereiste gewoon nergens stond. Op dit congres zou Struelens de voorstellen van De Raet nog eens kracht bijzetten: *“Dit weze: de lichtbaken die in de toekomst ons de weg wijze, de vuurzuil die ons de baan voorlichte, het doel naar hetwelk wij streven, de grondgedachte op dewelke wij het gebouw voor taalrecht in de besturen grondvesten.”*³⁶

Het probleem van de zwakke studiec commissie werd op het congres handig omzeild. Er werd alleen maar geponereerd dat ze moest doorwerken. Dat betekende dat het volgende moment van de waarheid zou komen op het vierde congres.

De Studiec commissie en het Vierde Congres in Mechelen in 1913

De studiec commissie leidde geen erg florissant leven en dat merkten de militanten na korte tijd uiteraard ook, want ze hoorden helemaal niets over stappen die zouden gezet zijn of over enige verwezenlijkingen. In *De Beambte* van 15 mei 1913 vroeg *“Uw lezer”* of de studiec commissie misschien begraven was. Dergelijke kritiek in hun lijfblad konden de leden van de commissie niet over hun kant laten gaan en de redactie kreeg een vlamme nde brief als reactie: *“Wij hebben onze plicht volbracht tot op de dag van heden en denken dat de beknibbelingen van ‘Uw lezer’ over de traagzaamheid van onze commissie niet verrechtvaardigd zijn.”*³⁷

Maar het wetsvoorstel was nog altijd niet klaar, laat staan ingediend. Op 18 mei vertrok er een brief naar de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers met de vraag hoe dat nu in de praktijk moest verlopen. Blijkbaar veronderstelden de ambtenaren dat de Kamervoorzitter de man was die hun nieuwe wet op de agenda moest zetten. De griffier van de Kamer schreef onmiddellijk terug dat hij niet aan de gevraagde inlichtingen kon voldoen: *“Ik kan niets beters doen dan U te verwijzen tot den heer Borginon, voorzitter van den Vlaamsche groep van de rechterzijde, den heer Van Marke, voorzitter van de liberale linkerzijde, en den heer Bertrand, voorzitter van de socialistische linkerzijde, die u waarschijnlijk naar behoren zullen inlichten.”*³⁸ Er moest dus gewerkt worden via de parlementsleden. De

36. Frans Struelens zou De Raets voorstellen op het derde congres nog eens uitvoerig vooropstellen als oplossing voor de centrale besturen in Brussel. *Handelingen. IIIe kongres [...]*, p. 16.

37. Brief van Antoon De Grave en J.C. De Vos, aan de opsteller van *De Beambte. Vlaamschgezind orgaan van de bedienden der Openbare Besturen*, 28 mei 1913.

38. Brief van V. Pauwels, griffier van de Kamer van Volksvertegenwoordigers aan Antoon De Grave, 20 mei 1913.

studiecommissie schreef op 30 juni 1913 aan oude bekende August Peel om te vragen hoe dat neerleggen praktisch moest verlopen. Maar in dat schrijven werd enige dienstbaarheid aan één bepaalde partij uitdrukkelijk uitgesloten: *“Wij hebben besloten, ten einde aan onze instelling geen politiek karakter te geven, bedoeld wetsvoorstel ondertekend te krijgen door zes leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, waarvan twee van iedere partij.”* Peel – of welk parlementslid dan ook – moest niet denken dat hij dankzij deze samenwerking zichzelf of zijn partij in het Vlaamse zonnetje kon zetten.

In de zomer van 1913 werden verdere stappen gezet. Er werd een brief aan de parlementsleden klaargemaakt op 19 juli. Die werd verstuurd samen met de tekst van het wetsontwerp dat op het tweede congres was goedgekeurd. Het was niet lang wachten op reacties. Van de Perre gaf de commissie op 23 juli *“in alle oprechtheid”* zijn mening. Hij wees ze erop dat er nog twee belangrijke zaken doorheen de Kamer waren te sleuren: het Vlaams in het gerecht waar Adelfons Henderickx de drijvende kracht was, en de vervlaamsing van de Gentse Hogeschool. *“Deze wetten moeten erdoor voordat we aan het bestuur denken, zoniet verwekken ze veel tegenkanting zonder nut.”* Ook August Peel schreef op 17 juli terug: *“De Vlaamse Kamergroep is van gedacht dat het ogenblik nog niet gekomen is om uw wetsvoorstel neer te leggen.”* De katholieke volksvertegenwoordiger Gustaaf Borginon verwittigde hen op 24 juli dat hij zelf aan een ontwerp werkte, al was dat wat uitgebreider met het doel het gemakkelijker *“aanneembaar”* te maken. Alvast binnen de katholiek-flamingantische groep was er dus enige beweging maar in feite sloten deze Kamerleden zich aan bij wat Adelfons Henderickx eerder al had geschreven: het was niet raadzaam om op twee hazen tegelijkertijd te jagen. En als deze groep flamingantische Kamerleden niet meedeed, dan moest de zaak verdaagd worden. Tot hoelang? Tot Gent er door was?³⁹

Op 3 augustus 1913 had de volgende grote vergadering plaats in het Vlaams Huis in Gent. Dat is onthutsend lang na het derde congres. Het was alweer een klein clubje – de uitnodiging was nochtans vertrokken op 2 juli, op tijd dus – maar er waren deze maal dan toch drie vertegenwoordigers van de Verbroedering van Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden. Hoe stond het met de contacten met de politieke wereld? Daar was eindelijk formeel werk van gemaakt. De *“Vlaamse Groep der Rechterzijde”*, de katholieken dus, en – wat zij noemden – de *“linkerzijde”* van respectievelijk de liberale en de socialistische partij waren aangeschreven geworden als groep. De Grave had volgende volksvertegenwoordigers daarnaast persoonlijk gecontacteerd: Gustaaf Borginon, Adelfons Henderickx, August Peel, Alfons Siffer, Alfons Van de Perre voor de katholieke partij, Leo Augustijns, Louis Franck en Buysse voor de liberalen, Auguste Debunne en Camille Huysmans voor

39. Deze brieven bevinden zich in het dossier.

de socialisten. Van die mensen beloofden Borginon, Vandeperre, Peel, daarin bijgevallen door Pieter Daens, hun medewerking. Enkel katholieken dus. De liberalen antwoordden negatief. Van de socialistische reactie weten we niets.⁴⁰

De dag voordien had De Raet zijn bedenkingen aan het briefpapier toevertrouwd. Hij kon immers op 3 augustus niet lijfelijk aanwezig zijn, want er was een reis naar het buitenland gepland. Hij vond dat de commissie inhoudelijk niet genoeg was gevorderd en dus was het nog veel te vroeg om nu al de leden-volksvertegenwoordigers aan te duiden. Bovendien was de tekst die op het tweede congres was goedgekeurd nog voor verbetering vatbaar. Het wetsontwerp moest herwerkt worden en aan rechtsgeleerden voorgelegd. Er moest daarnaast een memorie van toelichting komen met de nodige argumenten. Dit pakket kon dan gedrukt worden en rondgestuurd aan al de leden van de studiec commissie. Op een latere algemene vergadering zou dan iedereen commentaar kunnen geven en verbeteringen voorstellen. De Raet waarschuwde: *“Haast en spoed zijn zelden goed, vooral in zulke gewichtige zaak; wij mogen gerust de zaak zes maand langer bestuderen, het voorstel zal morgen nog niet in het parlement komen; het wetsvoorstel Franck-Van Cauwelaert toont u hoe het daar gaat.”* Ook Dosfel – die evenmin kon komen – had geschreven dat het verkieslijk was te wachten met indienen tot de strijd voor de vernederlandsing van Gent achter de rug was.⁴¹

Dat er al een ontwerp van *“memorie van toelichting”* kon opgesteld worden, daar was iedereen het mee eens. De Grave had Pieter Daens en August Peel op 16 juli al gevraagd om hem bruikbare voorbeelden te bezorgen. De Grave kreeg van de vergadering tevens de opdracht om op het komende vierde congres opnieuw een verslag voor te brengen. Maar dat verslag kon niet veel zaaks zijn, want de commissie had eigenlijk geen vorderingen gemaakt. Er moest ingegrepen worden om de studiec commissie nieuw leven in te blazen. De collegae-ambtenaren van de *“regelingscommissie”* van het vierde congres grepen de koe bij de horens.

Een poging tot een nieuwe start in 1914

De Gentse ANV-man en *“ordeklerk”* in het stapelhuis van de douane in Brussel, Hendrik De Backer, die behoorde tot de *“regelingscommissie”* zoals dat heette – na afloop van het congres veranderde de naam in uitvoeringscommissie – schreef op

40. Verslag van Antoon De Grave, 3 augustus 1913. Voorzitter van de vergadering was J.C. de Vos, bestuursleden van de commissie: G. De Guchteneere, H. Meert, De Coster, E. Peeren. Te noteren valt dat een vraag om een financiële toelage aan een dertigtal organisaties slechts wat opleverde vanwege de Snellaert-kring in Gent, Het Nationaal Vlaamsch Verbond in Gent en de Gentse afdeling van de Verbodering van Tol- en Accijnsbedienden.

41. Brief van Lodewijk De Raet aan de studiec commissie, 2 augustus 1913; Brief van Lodewijk Dosfel aan Antoon De Grave, 30 juli 1913.

3 september 1913 aan De Grave dat was beslist de studiecommissie te vragen *“om zich aan te vullen, zich te vervormen, af te laten het dode hout en nieuwe krachtige werkers aan te schaffen. Wees vooral aandachtig voor de keuze van diegenen welke overboord geworpen worden en van de nieuwe welke ge u dient aan te schaffen.”* De Grave zal gezocht hebben bij zoveel gebrek aan realiteitszin. Ze mochten al blij zijn als er iemand bereid was om meer dan één keer naar de vergaderingen te komen. Bovendien keek hij aan tegen een ernstig financieel tekort. Van de kant van de criticasters hoefde hij op dat vlak geen onmiddellijke hulp te verwachten, want de congresorganisatoren beloofden hem pas hulp wanneer het drukken en verzenden van de handelingen achter de rug was. Toen er eenmaal een ontwerp van *“memorie van toelichting”* klaar was, bleek het niet mogelijk de tekst te versturen wegens gebrek aan geld.⁴²

Dan gingen er enkele maanden voorbij zonder veel beweging. Het werd pas weer spannend na nieuwjaar. De Grave kreeg begin februari 1914 te lezen dat het voorbije congres beslist had de studiecommissie te hervormen door ze sterk uit te breiden. De toon van deze briefwisseling was niet erg aangenaam voor de man die als enige steeds paraat had gestaan en gezorgd had voor de briefwisseling en de rapporten. Bovendien werd hij de facto afgezet, want hem werd gevraagd het archief van de studiecommissie over te dragen aan Karel Reinhard, de zoon van Frans en tevens *“hoofdschrijver”* van het derde ambtenarencongres. Reinhard zou zijn functie overnemen. Op 22 februari zou in het Vlaams Huis in Gent een vergadering plaatshebben waar de uitvoeringscommissie van het congres, het bestuur van Nut en Vermaak en het dagelijks bestuur van de studiecommissie zouden samenkomen om de toekomst van de studiecommissie te bespreken. Lodewijk De Raet zou de bespreking inleiden met een overzicht van de voorbije werkzaamheden. Daar had hij het archief van De Grave voor nodig.⁴³

De Grave deed zoiets echter liever zelf. In het overzicht dat hij daarna op papier zette, wees hij erop dat ze de besluiten van het tweede congres eigenlijk nooit letterlijk hadden toegepast. Dat congres had hen immers opgedragen om er volksvertegenwoordigers bij te betrekken en dat was nooit echt gelukt, al had zeker August Peel verdienstelijk werk geleverd. In ieder geval moesten ze de secretarissen geen verwijten sturen: *“Het secretariaat heeft zijne plicht gedaan, uitgevoerd de beslissingen van de commissie, maar werd niet geholpen door de leden.”* Dat klonk bitter.

42. Ontwerp van omzendbrief om geld te bedelen, 16 november 1913. Nota's van Antoon De Grave zonder datum maar zeker van na het vierde congres.

43. Brieven van Hendrik De Backer aan Antoon De Grave, 6, 14 en 18 februari 1914; Brief van Antoon De Grave aan Hendrik De Backer, 17 februari 1914.

De Raet had de basisideeën op papier gezet, maar De Grave was zonder twijfel de man die tot dusver het meest tijd en energie in het project had gestoken. Hij voelde zich grondig teleurgesteld. Er was natuurlijk ongenoegen over de manke werking in het verleden – hij was zelf ook allesbehalve tevreden – maar hij voelde de kritiek aan als een persoonlijke blaam. Op de vergadering van 22 februari was hij van plan ontslag te vragen, *“aangezien men min of meer op mij de schuld wil leggen dat de studiecmissie hare taak niet heeft volbracht.”* Dat was onterecht en Lodewijk De Raet sloeg de nagel op de kop toen hij aan De Grave terugschreef: *“De commissie is mijns inziens bijzonder in haar werkzaamheden belemmerd geweest door haar gebrekkige samenstelling.”* Dat was vanzelfsprekend maar een schrale troost voor De Grave.⁴⁴

Het past hier vragen te stellen bij de figuur van De Grave. We weten niet veel over hem, maar in het dossier zit nog een stukje persoonlijk briefpapier waar hij in het eentalige briefhoofd *“Antoine”* De Grave heette en in de *“rue Gérard 24, Mont-Saint-Amand (Gand)”* woonde. De man had zich dus tot op zekere hoogte aangepast aan de verfransing. Maar hij had zich daarna openlijk als een strijdbaar flamingant geprofileerd en was op de voorgrond getreden tijdens de congressen. Sinds 15 december 1913 was hij tijdelijk gehecht aan het middenbestuur van het ministerie van Landbouw en Openbare Werken. De man was daarom van het Gentse naar Schaarbeek verhuisd. Dat was een werkmilieu waar de Franstalige collega’s nog veel sterker stonden dan in Gent. Het was natuurlijk wel de flamin-gantische minister Joris Helleputte die het departement op dat ogenblik onder zijn bevoegdheid had – en die De Grave vermoedelijk naar Brussel had gehaald. Maar toch! Vermoedelijk bracht die mutatie meteen een loonsverhoging met zich mee. Emile Peeren schreef hem al plagend: *“En hoe gaat het met U, Toone. Zijt gij het leven van ‘kapitalist’ al gewoon?”* Maar voor Toone was de historie zo goed als voorbij. Enkele weken later verwittigde hij zijn opvolger, Karel Reinhard, dat hij het archief van de studiecmissie in het Vlaamsch Huis in Brussel had neergelegd. Hij vroeg Reinhard de ontvangst te melden, al mocht hij nog enkele documenten verwachten.⁴⁵

De Raet liet de moed echter niet zakken en wilde verder marcheren. De oude bedoeling om er parlamentsleden bij te betrekken, moest eindelijk werkelijkheid worden. Zijn initiatief bracht nieuw vuur. Op een vergadering op 22 februari

44. Brief van Antoon De Grave aan Lodewijk De Raet, 12 februari 1914 en een brief van dezelfde datum aan Hendrik De Backer. Brief van Lodewijk De Raet aan Antoon De Grave, 14 februari 1914.

45. Brief van Antoon De Grave aan een niet geïdentificeerde *“makker”*, 28 januari 1914. Brief van Emile Peeren aan Antoon De Grave, 16 februari 1914. Brief van Antoon De Grave aan Karel Reinhard, 22 april 1914.

1914 werden de uitvoeringscommissie, het bestuur van Nut en Vermaak en het dagelijks bestuur van de Studiecommissie verzameld. Lodewijk De Raet nam het woord en stelde een hervorming voor. Ze zouden zich rechtstreeks tot vooraanstaande flaminganten richten. Dan werd het lijstje opgesteld. Moesten gevraagd worden als leden: de volksvertegenwoordigers Borginon, Leo Augustijns, Peel, Van de Perre, Henderickx, Franck, Van Cauwelaert en Huysmans. Dat waren bijna allemaal politici die eerder al wat in hun bus hadden gekregen betreffende het initiatief. Als rechtsgeleerden zouden Alberic Deswarte, Lodewijk Dosfel, Leonard Willems en Emiel Wildiers verzocht worden om mee te doen. En dan een hele reeks ambtenaren en atheneum-leerkrachten, mensen uit de praktijk: Peeren, De Vos, Van Praag, Frans Reinhard, Hipoliet Meert, Jef Mennekens, Pieter Tack, Richard De Cneudt, Lodewijk De Raet, Frans Deckers, Hendrik De Backer, Gustaaf Vermeersch, Gustaaf De Guchtenaere, De Sadeleer en Boudewijn Maes. Ook de afscheidnemende secretaris De Grave figureerde nog op de lijst. Lodewijk De Raet wierp zich nu op als “*dienstdoend*” voorzitter; “*dienstdoend*” secretaris werd de gemeentelijke bediende van de stad Brussel Karel Reinhard. Ze wilden met de hele groep al bijeenkomen op 19 april in het Vlaamsch Huis in Brussel maar de nota vermeldde: “*uitgesteld om reden dat het archief van de studiecommissie ons nog niet is toegekomen, 18 april 1914.*”⁴⁶

Enkele weken later, op 10 mei, was het dan wel zo ver. Het Vlaamsch Huis op de Grote Markt in Brussel was de verzamelplaats. Weer was het de bedoeling daarvoor een grootscheepse ronsselcampagne op te zetten, maar de uitnodiging werd pas gedateerd op 4 mei, rijkelijk laat dus. In deze omzendbrief werd gezegd dat het vierde ambtenarencongres in Mechelen in 1913 beslist had aan de commissie personen toe te voegen die nieuwe geesteskracht en deskundigheid konden brengen om zo de werkzaamheden te verhaasten. Degenen die de omzendbrief toegestuurd kregen, waren precies de deskundigen die ze zochten. Het einddoel van de campagne was: “*de versteviging van een normale Vlaamse beschaving.*” Op de dagorde voor 10 mei stond: de samenstelling van de commissie, benoeming van het bestuur, regeling der werkzaamheden.⁴⁷

De oogst was weer mager. Van Adelfons Henderickx is een positief antwoord d.d. 9 mei in het dossier terug te vinden maar naar de vergadering kon hij niet komen. Tot de figuren die beloofden mee te doen, behoorde verder nog advocaat Emiel Wildiers, een van de leidende figuren van de Nederduitse Bond. In het dossier bevinden zich natuurlijk ook een reeks weigeringen. Een echt verslag

46. Nota over de commissie, vrijwel zeker opgesteld door Karel Reinhard. Zeer waarschijnlijk op 18 april 1914.

47. Omzendbrief van de studiecommissie van 4 mei 1914. Er is ook een exemplaar bewaard in de papieren De Raet die in het AMVC in Antwerpen bewaard worden (D 50220). Het was een gedrukte omzendbrief wat er op wijst dat hij op relatief grote schaal werd rondgestuurd.

vonden we niet terug. Wel beschikken we over een ontwerp-omzendbrief in potlood op de achterkant van een overtollige omzendbrief van 4 mei 1914. Daarin werd verwezen naar de vergadering van 10 mei die dus heeft plaatsgevonden. Er waren verontschuldiging van Henderickx, Huysmans, Van de Perre, Wildiers, Dosfel en de ambtenaren E.H. Van Praag en J.C. de Vos. Kamerlid Gustaaf Borginon was er wel en hij zei in het begin van de vergadering dat hij zelf een ontwerp van wetsvoorstel in verband met het gebruik van de talen in de besturen had opgesteld en dat hij die tekst aan de commissie wilde voorleggen. Hippoliet Meert en Frans Reinhard hadden aangeboden om de commissie te laten “*pluizen*” in het archief van het Algemeen Nederlandsch Verbond, de Vlaamsche Volksraad en het Nationaal Vlaamsch Verbond. Daar konden ze nog argumenten vinden en gegevens verzamelen.

De aanwezigheid van Gustaaf Borginon was een nieuwigheid en zeker beloftevol, gelet op de terughoudendheid van de Kamerleden waar tevoren werd op gebouwd. Het is echter best mogelijk dat er verder helemaal niets meer gebeurde. We hebben in ieder geval geen aanwijzingen betreffende verdere initiatieven. Ondertussen kwam de zomer van 1914 dichterbij. Lodewijk De Raet, de man die de zaak had kunnen stuwten, was overwerkt en voelde zijn fysieke krachten afnemen. Zijn dokter wist dat hij niet lang meer te leven had. En met de zomermaanden kwam ook de oorlogsdreiging die het grootste deel van Europa in vuur en vlam zou zetten.

Bedenkingen bij een wat aparte geschiedenis

Het in de inleiding aangehaalde Algemeen Vlaamsch Verbond voerde actie, los van elke “*partijgeest*” zoals dat heette, en “*zonder politieke bijbedoelingen.*” Maar dergelijke flaminganten waren nog uitzonderingen in 1887. Op de vergadering waarmee we deze bijdrage begonnen, werd verklaard dat het Verbond “*wellicht de enige maatschappij was in Antwerpen die, ieders gedacht eerbiedigende, strijdt voor ‘t Vlaams en ‘t Vlaams alleen.*”⁴⁸ Dat slag van Vlaamsgezinden zou nochtans nadien in aantal toenemen en dat niet alleen omdat het Vlaams natiebewustzijn de komende jaren groeide. In een beroepsgroep zoals de ambtenaren, kon een dergelijk uitgangspunt niet anders dan positief vallen. Levensbeschouwelijke en partijpolitieke tegenstellingen konden de samenhang van het flamingantisme onder de ambtenaren slechts verzwakken. De taalverhoudingen leidden er tot eigen Vlaamse organisaties, los van de *fraternelles* die immers door de francofonen werden beheerst. De communautaire conflictas was dus richtinggevend.

48. Verslag in *De Kleine Gazet*, 16 oktober 1887.

De potentiële impact van die ontwikkeling was groot. Ze bedreigde de samenhang en dus ook de efficiëntie van het staatsapparaat. Er werd daarmee ook gebroken met een administratieve cultuur die al sinds generaties bestond. Van een ambtenaar werd verwacht dat hij geen ‘politieke’ mening had. De ambtenarij was een strikte hiërarchie en zelfs in het privé-leven mochten er geen daden gesteld worden die afbreuk deden aan het aanzien van de ambtenarenstand. Zelfs de ruimtelijke bewegingsvrijheid kon worden beperkt naar goeddunken van de chefs. En ook het interne taalgebruik werd sinds 1830 opgelegd door de hiërarchie. Dat betekende voor de Nederlandstaligen een discriminatie die hoe langer hoe minder werd aanvaard. De situatie kon slechts geregeld worden door een wet die klare en duidelijke regels oplegde voor het taalgebruik met de streektaal als richtinggevende norm.

Ook op parlementair vlak was dit optreden ongebruikelijk. De flamingantische ambtenaren poneerden dat een formeel indienbaar wetsvoorstel opgesteld kon worden door samenwerking tussen parlementsleden en de rechtstreeks belanghebbenden, waarbij deze laatsten openlijk het initiatief in handen namen. Om de wet dan in het parlement door te drukken, werd gerekend op een overschrijding van de partijgrenzen en de levensbeschouwelijke tegenstellingen. Er werd gemikt op het creëren van een wisselmeerderheid. Dat was meer dan een kwestie van strategie. Het was ook een teken aan de wand waarachter de groeiende nationalistische gevoelens in Vlaamsgezinde kringen schuil gingen. Vele radicalen haakten zich stilaan los van de traditionele politieke scheidingslijnen. De evidente politieke grens was voor hen de taalgrens, zowel geografisch als sociaal, en niet de levensbeschouwelijke of sociaal-economische overtuiging. Zij voelden zich bovendien precies door de katholieke ministers fundamenteel tekort gedaan. Daarom probeerden zij ook systematisch de drie grote politieke families op voet van gelijkheid te benaderen en ze schreven systematisch naar – wat zij zo noemden – de respectieve “*Vlaamse Kamergroep*”. Dat werd hen zelfs aangeraden door een parlements-lid van katholieken huize, Adelfons Henderickx. Feit is dat er enkel in de katholieke partij een poging was gedaan onder leiding van Frans van Cauwelaert om binnen de Vlaamse verkozenen een georganiseerde samenwerking tot stand te brengen op taalvlak. Maar die groep bleek uiteindelijk erg zwak.⁴⁹ Binnen de liberale en socialistische partijen was een dergelijke ‘Vlaamse’ samenwerking onbestaande.

49. Over deze Vlaams-katholieke Kamergroep en de mogelijkheid van samenwerking tussen Vlaamse parlementsleden van de drie partijen na de verkiezingsstrijd van 1912: L. WILS, *Frans van Cauwelaert en de barst van België 1910-1919*, Antwerpen-Baarn, 2000, pp. 53-54.

Het concrete optreden kwam echter in parlementaire kringen erg bruusk en zelfs arrogant over: ambtenaren die zomaar het heft in handen namen om een wetgeving er door te drukken die bovendien gericht was tegen hun Waalse collega's! Ze deden immers uitdrukkelijk niet wat Dosfel hen had aangeraden: zo discreet mogelijk te werk gaan. Dat 'zelfbewuste' optreden zorgde voor afweerreacties. Het strookte immers niet met de gebruikelijke parlementaire gang van zaken. De liberale "Vlaamse Kamergroep" – het briefhoofd bestond – schreef droogjes terug: "Wij moeten U doen opmerken dat... de door u aangeduide weg niet met de gewoonten en overleveringen van het Parlement strookt en uwe vraag niet schijnt tot onze bevoegdheid te behoren. Het is de zaak der volksvertegenwoordigers die uw ontwerp bijtreden zich over het neerleggen van dit voorstel met hun collega's te verstaan, om de vereiste handtekeningen te bekomen."⁵⁰ Het ging zelfs zover dat De Grave – hierbij zonder twijfel ook gestimuleerd door het gapende gat in zijn kas – het parlementaire portvrijdom gebruikte voor briefwisseling. Dat gebeurde via Kamervoorzitter Frans Schollaert, die de Vlaamse beweging overigens gunstig gezind was. Die voldeed aan het verzoek maar dan slechts één keer en bij wijze van uitzondering. Op geïrriteerde toon schreef hij terug dat hij niet het recht had om via zijn functie "vrachtvrije" brieven te verzenden van personen die hun briefwisseling moesten frankeren. Hij had het ditmaal gedaan maar volgende keer zou hij de brieven gewoon terug aan afzender sturen.⁵¹

Deze wat aparte geschiedenis van de studiegcommissie is een wat vreemde anomalie in onze politieke geschiedenis. Het was belangenbehartiging op het scherp van de snee: als het lukte in het parlement, mocht de regering sterke spanningen verwachten in haar beleidsinstrument bij uitstek: de administratie. En dat zonder twijfel voor vele jaren. Dat deze historie duidt op een sterke radicalisering bij Vlaamgezinden hoeft geen betoog. Deze radicalisering in de jaren voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog is in de historiografie misschien tot dusver onvoldoende uit de verf gekomen. Dat vele van de in dit artikel vernoemde ambtenaren nadien in het activisme stapten en dus kozen voor samenwerking met de Duitse bezetter kan eigenlijk niet meer verbazen.

DR. LUC VANDEWEYER
KEIBERG 9, B-3020 HERENT

50. Brief van de Algemene Schrijver van de liberale linkerzijde (naam onleesbaar) aan de studiegcommissie, 16 juli 1913. Met als briefhoofd: "Nationale Raad der Liberale Partij"; in reactie op schrijven van de commissie van 5 juli. Van een eventuele socialistische reactie is niets teruggevonden.

51. Brief van Kamervoorzitter Frans Schollaert aan Antoon De Grave, 21 juli 1913.